

ΚΡΙΤΙΚΕΣ

Poeticanet, τεύχος 48

Γράφει ο Στάθης Κουτσούνης

Νίκος Οικονομίδης, *Το βαθύ της θάλασσας - Ultramarine deer*, Εκδόσεις Τέχνης Οίστρος 2023

Χρώματα και λέξεις: μια δημιουργική διαπίδυση

Ο Νίκος Οικονομίδης είναι ένας ιδιαίτερος και διακριτός ζωγράφος. Με 25 ατομικές εκθέσεις στην Ελλάδα, την Κύπρο, την Αγγλία και το Βέλγιο, με φιλοτεχνημένα εξώφυλλα για αρκετούς εκδοτικούς οίκους, αλλά και εικονογραφήσεις βιβλίων και περιοδικών για παιδιά και μεγάλους, έχει σταθερή και αισθητή παρουσία στα καλλιτεχνικά δρώμενα. Παρακολουθώ την εργασία του από πολύ παλιά και θαυμάζω τη συνέπειά του, την κατάκτηση ενός παγιωμένου ύφους, την αναζήτηση

νέων δρόμων για την ανάδειξη της τέχνης του. Ο κυβισμός και η πικασική επιρροή, ενοφθαλμισμένα με εξπρεσιονιστικό ρεαλισμό, οι εμμονές σε ορισμένες επιλογές του, όπως η εμμονή σε συγκεκριμένα χρώματα και κατεξοχήν στο μπλε, η προβολή μιας εσωτερικότητας και ο κατακερματισμός ως αντανάκλαση της διαμελισμένης εποχής μας, το μετέωρο ενίοτε χρώμα του και η δραστικότητα των συνειρμών είναι χαρακτηριστικά που παρατηρούνται στο σύνολο σχεδόν του έργου του, συγκροτώντας το ύφος του καλλιτέχνη. Να προσθέσω επίσης την κοινωνική διάσταση του έργου του, που υποδηλώνει την ανταπόκριση και τις αντιδράσεις ενός ενεργού και ευαίσθητου δέκτη στα κοινωνικοπολιτικά τεκταινόμενα της εποχής του, κάτι που περισσότερο φάνηκε στην έκθεση που παρουσιάστηκε στη Γκαλερί «Χρυσόθεμις» το 2021 και στο ομώνυμο βιβλίο του: Ημερολόγια δεκαετίας 2011-2021.

Από την άλλη, είναι γνωστή η αγάπη του Οικονομίδη για την ποίηση, η οποία όχι μόνο δεν κρύβεται αλλά εκδηλώνεται παντοιοτρόπως. Εδώ και πολλά χρόνια ο καλλιτέχνης, εκτός από τη ζωγραφική, διακονεί εμμέσως και την ποίηση. Ο Οικονομίδης διαβάζει ποίηση και αρχίζει μαζί της δια της τέχνης του έναν διάλογο. Ποιήματα που του αρέσουν, που ανταποκρίνονται στις δικές του προσλαμβάνουσες, αρχίζει να τα ζωγραφίζει. Όχι να τα εικονογραφεί, αλλά να τα αναγιγνώσκει ζωγραφικά, να τα προσεγγίζει εικαστικά, να απεικονίζει τα συναισθήματα που του γεννούν, να αναδεικνύει δηλαδή την ουσία και τις ιδιαιτερότητές τους μέσω της ζωγραφικής. Έτσι, έχουμε ένα αποτέλεσμα συνθετικό, όπου δύο τέχνες, χρησιμοποιώντας η καθεμία τα δικά της υλικά, η ποίηση τις λέξεις και η ζωγραφική τα χρώματα, συνομιλούν μεταξύ τους ευρισκόμενες σε μια συνεχή διαπίδυση. Το αποτέλεσμα είναι αρκούντως γοητευτικό και ουσιώδες.

Ο Οικονομίδης έχει εκδώσει με όλες αυτές τις δημιουργίες του, πέραν των εκθέσεων που έχει πραγματοποιήσει, πέντε σχετικά βιβλία: Κίτρινο και μαύρο. Έργα για την ΑΕΚ μαζί με κείμενα 22 συγγραφέων, ποιητών, δημοσιογράφων και άλλων οπαδών της – Στίχοι στο καβαλέτο. Ζωγραφική από ποιήματα των Γιάννη Βαρβέρη, Νίκου Δαββέτα, Μάνου Ελευθερίου, Γιάννη Κοντού, Στάθη Κουτσούνη, Γιώργου Μαρκόπουλου, Θανάση Νιάρχου, Στρατή Πασχάλη και Αντώνη Φωστιέρη, μια δημιουργική δηλαδή συνομιλία με 9 νεοέλληνες ποιητές – Τα τραπέζια που μιλούν. Με ποιήματα της Λήδας Παναγιωτοπούλου – 50/30. Επετειακό λεύκωμα για τα 50 χρόνια ζωγραφικής και τα 30 από την πρώτη έκθεση – Ημερολόγια δεκαετίας 2011-2021 - Με αφορμή την 23η έκθεση στην Γκαλερί «Χρυσόθεμις». Το πιο ξεκάθαρο και σχετικό με το θέμα μας από όλα αυτά τα βιβλία είναι οι Στίχοι στο καβαλέτο.

Το τελευταίο πόνημα του Οικονομίδη, με τίτλο Το βαθύ της θάλασσας και υπότιτλο Ultramarine deer, παρουσιάζει ομοιότητες αλλά και διαφορές, θα έλεγα καλύτερα διαφοροποιήσεις, σε σχέση με τα προηγούμενα. Για να ξεκινήσουμε με τις ομοιότητες, και εδώ ο Οικονομίδης παρουσιάζει ζωγραφική και ποίηση σε μια αρμονική ενότητα. Πρόκειται για ένα έργο το οποίο συντίθεται με λέξεις, στίχους, ποίηση, σχήματα, χρώματα και ζωγραφική. Υπάρχει όμως και κάτι καινούργιο σε αυτό το βιβλίο: η για πρώτη φορά δημοσιοποίηση ποιημάτων του Οικονομίδη, ιδιαίτερων και διαφορετικών, τα οποία κινούνται σε ένα τεντωμένο σχοινί μεταξύ λέξεων και χρωμάτων, ποίησης και ζωγραφικής.

Ομολογώ ότι δεν είμαι βέβαιος πώς να χαρακτηρίσω αυτό το έργο του Οικονομίδη. Δεν είναι απλώς ένα βιβλίο, αλλά ένα συνθετικό αισθητικό αντικείμενο, έτσι όπως το έχει επιμεληθεί, δομήσει και δημιουργήσει ο ίδιος ο καλλιτέχνης. Στο εξαιρετικό αποτέλεσμα δεν μπορούμε να μην αναφέρουμε την καθοριστική συμβολή των Εκδόσεων Τέχνης Οίστρος.

Καθόλου τυχαίο το μόντο που έχει επιλέξει για το βιβλίο του ο δημιουργός, από τον Αθλητή του τίποτα του αγαπημένου φίλου του, ποιητή Γιάννη Κοντού:

Αλλά δε γίνεται, είναι προγραμματισμένος
γι' αυτόν το ρόλο. Το ρόλο του δρομέα
με το άγνωστο τέρμα.

Ακριβώς έτσι «προγραμματισμένος», με ή χωρίς εισαγωγικά η λέξη, είναι και ο Οικονομίδης στον ρόλο του: Ενός συναισθηματικού και ευαίσθητου ανθρώπου, ενός καλλιτέχνη που δεν γίνεται να είναι αλλιώς, που δημιουργεί χωρίς να γνωρίζει μέχρι πού θα φτάσει.

Το Βαθύ της θάλασσας απαρτίζεται από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει πρωτότυπη ποιητική δουλειά του ίδιου του καλλιτέχνη: λέξεις, στίχους και πέντε ολοκληρωμένα ποιήματα. Όλα αυτά ξεκίνησαν προς το τέλος της δεκαετίας του 1990 και προέκυψαν ως εναλλακτική της ζωγραφικής έκφραση, επειδή ο δημιουργός θεώρησε ότι θα μπορούσε να εκφραστεί καλύτερα με αυτόν τον τρόπο. Στη συνέχεια συνέδεσε τις λέξεις και τους στίχους με σχήματα και χρώματα, με αποτέλεσμα να προκύψουν, όπως αυθόρμητα θα τα ονομάσω, εικαστικά ποιήματα ή, με μία λέξη, αν και μεγάλη, εικαστικοποιήματα.

Στο πρώτο μέρος λοιπόν υπάρχουν τέσσερις ενότητες: The watercolour book - Έξι ζωγραφίες για 6 στιχάκια, 1998· Λέξεις, 1999· Δίπλα στη γραφομηχανή, 1999· και Πέντε ζωγραφίες για πέντε «ποιήματά» μου, 1999.

Στις τρεις πρώτες ενότητες έχουμε στίχους που γράφτηκαν για μια ζωγραφιά ή αποτελούν σπαράγματα από κάποιο ποίημα που αποπειράθηκε να γράψει ο καλλιτέχνης ή και στίχους-μικροποιήματα· έχουμε ακόμη απλές λέξεις, κυλιόμενες λέξεις με χρώματα, τοποθετημένες στα διάφορα κενά που άφηνε το σχέδιο ή το χρώμα. Παρατηρούμε λοιπόν στίχους πάνω στους οποίους έχει ζωγραφίσει αντίστοιχους πίνακες ή απλές λέξεις ένθετες σε διάφορα σημεία του έργου. Το πάντρεμα των λέξεων με τα χρώματα, το χρώμα ως αγκαλιά που περικλείει τις λέξεις ή οι λέξεις που προβάλλουν πάνω στην επιφάνεια του χρώματος, που μοιάζουν να αναδύονται από τα σπλάχνα του χρώματος, δημιουργούν πρωτότυπες και ενδιαφέρουσες εκφορές.

Τα λεκτικά αυτά σύνολα τις περισσότερες φορές δεν μπορούν να ιδωθούν εντελώς ανεξάρτητα, αλλά λειτουργούν εξαιρετα εντός του πίνακα στον οποίο διασπείρονται, εμπλουτίζοντας τη ζωγραφική και εμπλουτιζόμενα και εκείνα από τη ζωγραφική. Υπάρχουν όμως και ορισμένες περιπτώσεις όπου αυτά τα ποιήματα

λειτουργούν και αυτόνομα. Αναφέρω παραδείγματα: «Τρεις φορές/ ότι θα φύγω
αύριο/ σου είπα...// Κι έμεινα να κοιτώ/ των άδειων χεριών μου/ τις τρύπες.» –
«Ένας βαρύς/ χειμωνιάτικος/ ήλιος/ κρύβεται/ πίσω/ από την/ απαισιοδοξία μου» –
«Ένα μυστήριο τραπέζι/ στρώνεται μόνο του στο φαΐ// Με μια μπουκιά/ μου τρώει/
και τα τέσσερα πόδια// Περιμένω στο χτες/ μήπως και το αύριο/ έρθει;»

Σε κάθε περίπτωση εδώ ο καλλιτέχνης επιζητά τη συμμετοχή του αναγνώστη, θα έλεγα καλεί τον αναγνώστη να συνθέσει εκείνος το ποίημα από τις λέξεις ή τους στίχους που υπάρχουν στον πίνακα. Αποτολμώ ένα παράδειγμα: Στον πίνακα της σελίδας 40 του βιβλίου υπάρχουν ένθετες οι λέξεις: τείχη, ασφυξία, πληγωμένος, χώρα, δρόμοι, μοναξιά, γωνιά, κρυμμένος, μόνος. Χρησιμοποιώντας ακριβώς αυτές τις λέξεις, φτιάχνω εγώ το εξής ποίημα: «Η χώρα γεμάτη τείχη/ δρόμοι σε ασφυξία/ πορεύονται στη μοναξιά τους// εγώ μόνος/ κρυμμένος σε μια γωνιά// πληγωμένος».

Έχουμε λοιπόν ζωγραφιές του εσωτερικού κόσμου, πίνακες που προδίδουν αντιθέσεις, εσωτερική πάλη, κοινωνικά προβλήματα και κοινωνικό προβληματισμό. Αλλά και οι λέξεις δεν είναι ουδέτερες, είναι λέξεις άλλοτε ήπιες ή μελαγχολικές κι άλλοτε αιχμηρές, που θορυβούν ή σιωπούν, που παραπέμπουν, που διαμαρτύρονται, αμφιβάλλουν ή αμφισβητούν, που λειτουργούν ποιητικά με δραστικό τρόπο.

Υπάρχει όμως σε αυτό το πρώτο μέρος και μια ενότητα με πέντε αυτούσια ποιήματα, γραμμένα στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ποιήματα που εκφράζουν τη διάθεση, την οπτική, τα συναισθήματα και τη μελαγχολία του εκείνης της εποχής. Ποιήματα που τα έγραψε με τον γραφικό του χαρακτήρα και με τη σειρά που ήθελε, ώστε οι λέξεις να στέκονται και εικαστικά. Στη συνέχεια εικαστικοποίησε αυτά τα ποιήματα, ενθέτοντας κάποιες λέξεις ή και κάποιους στίχους από αυτά στους πίνακες. Βλέποντας κανείς αντικρουστά το ποίημα και τον πίνακα, αντιλαμβάνεται ότι και οι δύο καλλιτεχνικές εκφράσεις αφορμώνται και αναδίδουν την ίδια αίσθηση, η θεματολογία και το υπόβαθρο είναι κοινά. Πρόκειται για ποιήματα που αποπνέουν μοναξιά και αποξένωση, απουσία και εγκατάλειψη, πικρία και ασφυξία, θλίψη και πλήξη. Το αδιέξοδο, το κενό και το άδειο θριαμβεύουν. Η σιωπή λειτουργεί όπως το χρώμα, ως λόγος που δεν αρθρώνεται. Η γλώσσα των ποιημάτων είναι λιτή, σχεδόν στεγνή, καθημερινή και χωρίς εκζητήσεις. Το επίθετο απαντάται ελάχιστα, η γραφή στηρίζεται στο ρήμα και στο ουσιαστικό. Το μπλε και το γκρίζο επικρατούν και στις ζωγραφιές και στις λέξεις. Και τα δύο αυτά χρώματα, όταν βαθαίνουν, παραπέμπουν στο μαύρο του θανάτου και της απελπισίας.

Καταθέτω ένα από αυτά τα ποιήματα, με τον εύγλωττο τίτλο «Τσιμεντένιο οχυρό»:

Ειδοποίησαν τον κηπουρό,
να κόψει το δέντρο
στον κήπο, σύριζα.
Ενοχλούσε, είπαν, τη θέα των άλλων πολυκατοικιών.
Κι ας γέμιζε βρωμόνερα η πυλωτή,

κάθε μήνα,
που κατέβαινε μια από τις σερβιέτες
της νεαρής δεσποινίδος του τρίτου.
Φλυαρούν τα πουλιά ευχάριστα·
υπάρχουν ακόμα·
(λείπει όμως το κόκκινο του αίματος)
Η χοντρή του δεύτερου,
πηγαίνει στο διπλανό γυμναστήριο, τακτικά·
και παραμένει χοντρή.
Κι εκεί, πίσω από τα παρκαρισμένα οχήματα,
βρίσκεται το λάστιχο του νερού,
η μοναξιά της πολυκατοικίας,
η ανία
κι η βαρεμάρα τους.

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου περιλαμβάνει 4 ενότητες: Έντεκα ακουαρέλες «ποητικού κυβισμού», 2002· «Δώδεκα κολλάζ» με ποίηση και ζωγραφική, 2002· Πέντε ακουαρέλες για πέντε ποιήματα, 2002, και Επτά εικονογραφημένα χειρόγραφα από ποιήματα της Λήδας Παναγιωτοπούλου, 2013. Τα έργα αυτά αποτελούν τα προοίμια των βιβλίων που εκδόθηκαν αργότερα.

Στις Έντεκα Ζωγραφιές «ποητικού κυβισμού» έχουμε έντεκα ακουαρέλες με εικαστικοποιημένα ποιήματα των Μάνου Ελευθερίου, Γιάννη Κοντού, Αντώνη Φωστιέρη, Γιώργου Μαρκόπουλου, Γιάννη Βαρβέρη, Μίλτου Σαχτούρη, Θανάση Νιάρχου και Στάθη Κουτσούνη. Αυτά τα εικαστικοποιημένα αποτελούν προοίμια των έργων για το βιβλίο Στίχοι στο καβαλέτο, βέβαια με παραλλαγές που δημιουργήθηκαν μετά. Και αυτά τα ποιήματα πρέπει να ιδωθούν παράλληλα με τους πίνακες ή, για να το πω καλύτερα, οι πίνακες του Οικονομίδη πρέπει να ιδωθούν παράλληλα με τα ποιήματα των συγκεκριμένων ποιητών.

Στην ενότητα Δώδεκα κολλάζ έχουμε έργα με τέμπερες και κολλημένα κομμάτια φωτογραφιών από παλαιότερα έργα του καλλιτέχνη, πάνω σε ποιήματα των Μίλτου Σαχτούρη, Μάνου Ελευθερίου, Γιάννη Κοντού, Νίκου Καρούζου, Ι.Μ.Παναγιωτόπουλου, Στάθη Κουτσούνη, Θανάση Νιάρχου και Νίκου Καρούζου, καθώς και δύο έργα αφιερωμένα το ένα στο περιοδικό Η λέξη και το άλλο στην Ποίηση γενικά.

Στην ενότητα Πέντε ακουαρέλες για πέντε ποιήματα ο Οικονομίδης επιχείρησε στις αρχές της δεκαετίας του '90 να εικαστικοποιήσει ποιήματα των Νίκου Καββαδία, Γιάννη Ρίτσου, Οδυσσέα Ελύτη, Τίτου Πατρίκιου και Μάνου Ελευθερίου. Παρήχθησαν 5 ενδιαφέρουσες ακουαρέλες που συνοδεύονται από τη φωτοτυπημένη έκδοση των ποιημάτων, ώστε να κρατηθεί η γραμματοσειρά και το χρώμα του χαρτιού.

Στην ενότητα Επτά εικονογραφημένα χειρόγραφα από ποιήματα της Λήδας Παναγιωτοπούλου περιλαμβάνονται επτά ποιήματα ή και αποσπάσματα ποιημάτων της Παναγιωτοπούλου, τα οποία ο ζωγράφος θέλησε να σχεδιάσει και να

ζωγραφίσει. Αυτά τα ποιήματα είναι γραμμένα σε διάταξη που επιλέγει ο Οικονομίδης, ώστε να τα εικαστικοποιήσει σύμφωνα με τα σχέδια που είχαν γίνει γι' αυτά. Γύρω από τις λέξεις ή και τους στίχους της ποιήτριας απλώνονται γραμμές, χρώματα, καμπύλες, φόρμες σκίασης και λοιπές επιλογές του Οικονομίδη, ενώ οι στίχοι κόβονται από τον ίδιο τον καλλιτέχνη, ώστε να δημιουργηθεί μια εικαστική κατάσταση. Έχουμε λοιπόν και εδώ περίφημα εικαστικοποιήματα.

Η εργασία του Νίκου Οικονομίδη, υπό τον τίτλο Το βαθύ της θάλασσας, όπως εύστοχα και επιτυχημένα έχει μεταφέρει στη γλώσσα μας το όνομα του αγαπημένου χρώματός του, του Ultramarine deer, είναι αναγκαία και χρήσιμη· όχι μόνο για να δούμε τον τρόπο με τον οποίο σκέφτεται και εργάζεται ένας συγκεκριμένος καλλιτέχνης, εν προκειμένω ο Οικονομίδης, αλλά για να αντιληφθούμε γενικότερα την ώσμωση των τεχνών μεταξύ τους, την επικοινωνία και τη συνομιλία τους, καθώς και το αποτέλεσμα το οποίο προκύπτει από αυτή τη σύνδεση. Το οποίο αποτέλεσμα είναι τελικά κάτι που στέκεται ανάμεσα στις τέχνες από τις οποίες έχει προέλθει, συνιστώντας μια νέα δημιουργία, ένα καινούργιο αισθητικό γεγονός, διαφορετικό αλλά εξίσου σημαντικό με τις πρωτότυπες καταβολές του. Ο Οικονομίδης λοιπόν δεν είναι ένας αλιευτής λέξεων από τα ποιήματά του ή τα ποιήματα των αγαπημένων ποιητών του, αλλά ένας καλλιτέχνης που με αφορμή τα ποιήματα, δημιουργεί εντελώς δικά του έργα, ιδιότυπα και αυθυπόστατα.

Ημ/νία δημοσίευσης: 4 Φεβρουαρίου 2024